

Filozofski fakultet
Sveučilište u Zagrebu
Ivana Lučića 3, Zagreb

DIPLOMSKI RAD

Zagorski govori

(Fonološka, morfološka i sintaktička analiza kozjačkog, lazenjačkog i gornjačkog govora)

Mentorica: prof. dr. sc. Mira Menac-Mihalić

Studentica: Nikolina Ozimec

2017. godina

Sadržaj

Uvod.....	3
„Štef“	4
Hrvatska narječja.....	8
Kajkavsko narječje	10
Hrvatsko zagorje	11
„ Priča o Crvenkapice“	13
Fonološke karakteristike kozjačkoga govora	14
Morfološka analiza kozjačkoga govora.....	15
Usporedna analiza kozjačkoga, lazenjačkoga i gornjačkoga govora	16
Sintaktička analiza govora.....	19
Zaključci usporedne analize	19
Gornjaki: priča 1.....	21
Gornjaki: priča 2.....	21
Laz: priča 1.....	22
Laz: priča 2.....	22
Zaključak.....	23
Sažetak	24
Literatura	25

Uvod

Kajkavski je književni jezik, a ne dijalekt, naslov je članka Inoslava Beškera, objavljen na portalu Jutarnjeg lista. U njemu se čitatelji obavještavaju da je odlukom Međunarodne organizacije za standardizaciju (ISO) kajkavski književni jezik uveden „kao povijesni jezik iako ima naznaka da je živ: čuje ga se po ulicama i u domovima.“¹ Naglašeno je da se ne radi o „dijalektu“, pri čemu je izraz zamijenio značenje „narječja“, a zatim su „kajkavski jezik“ i „kajkavski književni jezik“ postale istoznačnice. Dalje u tekstu doznajemo: „Ne može se ne reći da ona nije ni prva ni jedina koja o kajkavskome govori kao o jeziku, odbacujući nelogične i činjenično neutemeljene (ali službeno talambasane) tvrdnje da je kajkavski „dijalekt hrvatskog jezika“ (dakako štokavskoga), kao što su još ranije odbačene tvrdnje Kopitara, Karadžića, a ponekih i danas, da je hrvatski kajkavski zapravo dijalekt slovenskoga (pri čemu bi sav štokavski bio srpski, dok bi Hrvatima ostala samo prezrena čakavica).“² U članku se dalje spominje akademik Stjepan Ivšić, Bečki dogovor, te mnogi istaknuti pisci hrvatske književnosti da bi se zaključilo: „Standardizacija nas podsjeća da smo narod s trima hrvatskim jezicima (a imali smo i četvrti književni: latinski, o neknjiževnima nemojmo danas).“³

Portal *Slobodna Dalmacija* također je prenio spomenutu vijest, a zanimljiva je izjava „inicijatora revitalizacije kajkavskog“: „Današnje je službeno gledište da je kajkavski dijalekt hrvatskog jezika, ali to ne odgovara lingvističkoj stvarnosti jer današnji se standardni hrvatski jezik bazira na novoštokavskom narječju, kak to svi znamo, a kajkavski nije dijalekt novoštokavskog narječja, to je lingvistički gledano bedastoća. Kajkavski je stariji od novoštokavskog narječja, inače ga ne bi tak ni zvali – objasnio je Jembrih.“⁴

Predodžbe o jeziku i govoru razvijaju se zajedno s drugim predodžbama dobivenim kroz čovjekov razvoj. Na njih ne utječe samo obiteljski odgoj, već i odgojno-obrazovni sustav te društvo u kojem osoba živi. Dobivene se predodžbe ukorjenjuju i prenose, a što duže postoje, teže ih je promijeniti. Jedna od zadaća ovog rada je ukazati na neke od njih, pokazati moguće izvore problema i ponuditi rješenje. Navedene će se tvrdnje potkrijepiti rezultatima istraživanja udžbenika i vježbenica za učenike osnovnih i srednjih škola te terenskim

¹ Bešker, Inoslav. *Kajkavski je književni jezik, a ne dijalekt*. <http://www.jutarnji.hr/kultura/knjizevnost/kajkavski-je-knjizevni-jezik-a-ne-dijalekt/482884/> (13. 4. 2017.)

² *ibid.*

³ *ibid.*

⁴ Šarac, Damir. *Kajkavski proglašen jezikom, čakavica pred nestajanjem*. <http://www.slobodnadalmacija.hr/scena/kultura/clanak/id/266247/kajkavski-proglasen-jezikom-cakavica-pred-nestajanjem> (14. 4. 2017.)

istraživanjem zagorskih govora. „Unatoč svim individualnim i institucionaliziranim oblicima istraživanja, kajkavsko je narječje još uvijek najslabije istraženo od svih naših narječja. Za neka područja nemamo čak ni osnovne podatke.“⁵ Zato će se u ovom diplomskom radu prikazati i obraditi tri zagorska govora: kozjački, lazenjački i gornjački. Govoru mjesta Kozjak pridat će se najviše pozornosti, dok će govori mjesta Laz i Gornjaki omogućiti prikazivanje različitosti zagorskih govora, a analogno tome, i cijelog kajkavskog narječja.

„Štef“

Budući da izravno utječe na razvoj predodžbi neke osobe, odgojno-obrazovni sustav bi djecu otpočeka trebao učiti točnim i usuglašenim tezama primjerenima dobi, a ne da se pod krinkom pojednostavljivanja serviraju stereotipi ili krive informacije koje djeca usvajaju kao temelje znanja. Ulomci iz javno objavljenih tekstova, prikazani u uvodu u ovaj diplomski rad, pokazuju da iako se kroz školovanje informacije nadograđuju, modeliraju i mijenjaju kako bi se ispravile, temelji ostaju čvrsti, a predodžbe je teško promijeniti. U istraživanju su korišteni neki udžbenici i vježbenice iz Hrvatskog jezika za osnovne i srednje škole, odobreni od strane Ministarstva obrazovanja Republike Hrvatske.

*Učim hrvatski 3*⁶, udžbenik za treći razred osnovne škole u poglavlju *Književni jezik i zavičajni govor*⁷ najprije donosi kraći tekst „Šahovsko natjecanje“ u kojem je prikazan razgovor trojice dječaka, sudionika natjecanja. Nakon što pripovjedač na standardnome jeziku najavi radnju, dječaci Luka, Tone i Štef razgovaraju na svome „zavičajnome“ govoru, pri čemu je Luka predstavnik Zagreba, Tone Pazina, a Štef Marije Bistrice. Nakon teksta slijede pitanja i zadaci, a valja izdvojiti ovo: „Samo jedan dječak u ovom tekstu govori hrvatskim književnim jezikom. Koji? Druga dvojica dječaka govore svojim zavičajnim govorom. Usporedi njihov zavičajni govor s govorom svoga zavičaja.“⁸

U ovome se radu neće raspravljati o tome zašto se naziv „književni“ koristi umjesto naziva „standardni“ jer je u vrijeme nastanka udžbenika takva praksa uobičajena, već se problematičnim smatra usađivanje stereotipa da djeca (govornici) iz Zagreba govore „književnim“ jezikom, za razliku od ljudi iz drugih krajeva Hrvatske. Iako je termin zavičajnog govora u ovom slučaju uistinu sretniji, nego da se napravila izravna generalizacija i podjela po narječjima, problematično je što je podjela po narječjima ipak vidljiva pa se može

⁵ Lončarić, Mijo. 1996. *Kajkavsko narječje*. Školska knjiga. Zagreb. 13. str.

⁶ Falak, Ines; Puljak, Lucija; Žderić, Jadranka. 1988. *Učim hrvatski 3*. Profil. Zagreb.

⁷ (*ibid.*: 72).

⁸ *Ibid.*

zaključiti da stanovnici Zagreba pripadaju štokavskom narječju, a zatim to nije prikazano kao štokavsko narječje, nego kao standardni jezik. Djeci se tako od ranog školovanja usađuje kriva predodžba govora, koja kao jednu od posljedica ima štokavizaciju kajkavskih govornika za vrijeme boravka u Zagrebu. Ime dječaka iz Marije Bistrice je, kao i u mnogim drugim udžbenicima i primjerima, Štef. Zanimljivo je da to ime nosi čak dva stereotipa. Prvi je da je Štef reprezentativno zagorsko ime, a drugi je da se u Zagorju najčešće pojavljuje u tom obliku. „Štef“ je zapravo modificiran, ekaviziran Stjepan, a tako ga najčešće prekrste oni koji uopće ne žive na tom području. Da je Štef iz spomenute priče zaista iz Marije Bistrice, njegov bi nadimak vjerojatnije glasio „Štief“, a govor bi mu zvučao drugačije. Spomenuti udžbenik zatim zaključuje: „Hrvatski književni jezik ima tri narječja: štokavsko, kajkavsko i čakavsko. U pojedinim hrvatskim krajevima govori se različitim zavičajnim govorima. Hrvatski književni jezik nastao je na osnovi štokavskog narječja. Učimo ga u školi jer se njime sporazumijevaju ljudi u svim hrvatskim krajevima.“⁹

Iz navedenog se vidi da udžbenik djeci servira pogrešne informacije koje čine temelj njihovu kasnijem shvaćanju jezika, narječja i govora. Najprije se književni jezik poistovjećuje sa jezikom općenito, zatim se uvode termini triju narječja koja se lako poistovjećuju sa zavičajnim govorima, a na kraju se navodi da je nešto što ima ti narječja („hrvatski književni jezik“) nastalo iz jedne od svojih sastavnica (štokavskog narječja). Pokušaj pojednostavljanja gradiva na način da se isti termini koriste u različitom značenju dovodi do zbunjivanja i ukorjenjivanja krivih informacija. Izdvojimo li tako prvu i treću rečenicu zaključka iz navedenog udžbenika, dobiva se stereotip da je hrvatski jezik samo „književni“, koji ima tri narječja, ali da je štokavsko početno i glavno (i njime se zato govori u Zagrebu).¹⁰

Udžbenik za peti razred osnovne škole, *Hrvatski jezik 5*¹¹ poglavlje *Hrvatski jezik*¹² započinje pričom „Štef čeka autobus“. Radnja ove priče smještena je u Istru, Štef čeka autobus koji ne dolazi. Zatim mu prilazi mještananin Franina i poziva ga sa sobom, no Štef ništa ne razumije pa Franina odlazi. Na kraju dolazi Štefov poznanik Šime i oni zajedno čekaju

⁹ *Ibid.*

¹⁰ Ovaj se zaključak može povezati i s potrebom govornika da u neformalnoj komunikaciji naglas najave „govor na književnom“. To se obično događa u komunikaciji s pripadnicima štokavskog narječja ili osobama s većim stupnjem obrazovanja. Govornici često pitaju trebaju li govoriti „na književnom“ kako bi ih se razumjelo ili pak u prepričavanju nekog razgovora naglašavaju da su govorili „na književnom“ kako bi naglasili da imaju tu sposobnost i da se nisu „sramotili s vlastitim govorom“. Pod pojmom „književni“ najčešće se misli na štokavsko narječje, poistovjećeno sa standardnim jezikom.

¹¹ Lugarić, Zorica; Koharević, Nebojša. 2003. *Hrvatski jezik 5*. Udžbenik za peti razred osnovne škole. Profil. Zagreb.

¹² (*ibid.*: 3).

autobus. U ovome tekstu likovi govore različitim narječjem, pri čemu njihov govor nije točno lokaliziran, ali je u kasnijim zadacima navedeno da govore svojim „narodnim“ govorima koji pripadaju različitim narječjima. Zanimljivo je da Štef baš ništa ne razumije, ali Franina (koji govori čakavskim narječjem) razumije njega. Iako se ovo može opravdati književno-umjetničkom slobodom, ipak valja primijetiti da je „Štef koji ne razumije“ poput toposa. U priči „Šahovsko natjecanje“ dječaci razgovaraju o značenju riječi „škarpa“, pri čemu ono nije jasno jedino Štefu. Ne bi ni to bilo sporno, da takve priče ne potenciraju stereotip o Zagorcima kao „neobrazovanim seljacima“. Ovaj udžbenik jasno objašnjava i razgraničava pojmove jezika, standardnog jezika i jezika književnosti. Međutim, govore dijeli na jekavske, ekavske i ikavske, pri čemu je u ilustriranom tabličnom prikazu navedeno da štokavsko narječje pripada svim trima vrstama govora, čakavsko ekavskom i ikavskom govoru, a kajkavsko isključivo ekavskome govoru. Za polazni tekst „Štef čeka autobus“ ne navodi se izvor, naznačeno je samo da je napisan „prema učeničkom doživljaju“, što potvrđuje da rečenice koje su stavljene kako bi predstavile određene govore ne prikazuju stvarne, ni kako se kasnije navodi „narodne“ govore, već su izmišljene na način da su „u usta“ likova stavljene riječi u neprirodnim oblicima, ne onakve kakve se negdje koriste, nego onakve kakve su autori teksta očekivali na temelju svojih predodžbi. Predodžba koju dijete može usvojiti je ta da tako izgleda „univerzalan kajkavski govor“, za kojega će i ako će, tek kasnije spoznati da uopće ne postoji. Kako bi se dodatno utvrdilo gradivo, vježbenica¹³ koja dolazi uz taj udžbenik u prvom zadatku od učenika traži:

„Uz svaku rečenicu napiši naziv narječja kojemu pripada:

Kaj ne buš došel, tak lepe bu bilo pri reki. _____

Šta je lipo, ležat na biloj plaži i slušat more. _____

Čestito vam novo leto, lipi moji. _____ „¹⁴

Zadatak ne bi bio problematičan da u njemu nisu podcrtane riječi čija je vjerojatna zadaća da učeniku sugeriraju odgovor. U prvom je primjeru tako podcrtana riječ *lepe* kako bi učenici dobro zapamtili da je ekavica (osobito s riječju *lepe*) kriterij određivanja kajkavskog narječja. U idućoj je rečenici naglasak stavljen na *lipo* i *dite*, iako se štokavsko narječje najmanje prepoznaje po ikavici. Treći primjer ostavljen je za čakavsko narječje koje bi učenici trebali prepoznati po ekavici i ikavici, kao da je pravilo Meyera i Jakubinskog za tu dob glavi kriterij određivanja čakavskog narječja.

¹³ Lugarić, Zorica; Koharević, Nebojša. 2003. *Hrvatski jezik 5*. Vježbenica za peti razred osnovne škole. Profil. Zagreb.

¹⁴ (*ibid.*: 3).

Fon – fon udžbenici Dragice Dujmović-Markusi, namijenjeni gimnazijama, često se koriste i u strukovnim srednjim školama. U ovom će se radu obraditi udžbenik hrvatskoga jezika za drugi razred gimnazije, *Fon-fon 2*¹⁵.

U poglavlju *Hrvatska narječja* nalazi se naslov: *Glavne značajke oblikotvornog ustrojstva*“. Nakon uvoda u kojem se objašnjava kako je ta nastavna jedinica u službi utvrđivanja gradiva o oblicima riječi, slijedi podnaslov *Čakavsko narječje*. Započinje povijesnim pregled književnosti na čakavskom narječju, u vremenskom intervalu od 15. do 16. stoljeća. O književnosti nekog drugog ili novijeg razdoblja se ne govori. Zatim slijede ulomci iz Marulićeve *Judite* i *Molitve suprotive Turkom*, Zoranićevih *Planina* te Lucićeve *Robinje*. Uz ulomke stoji zadatak: „Ispišite iz ovih ulomaka označene riječi. Svakoj riječi odredite vrstu riječi kojoj pripada. Imenskim riječima odredite padež, a glagolskim lice i glagolski oblik. Nakon toga napišite kako bi označene riječi glasile u standardnom jeziku. Usporedite čakavske oblike i riječi u suvremenom jeziku.“¹⁶ Na kraju slijedi tablični prikaz „nekih morfoloških značajki čakavskoga narječja“. Zatim slijedi podnaslov *Kajkavsko narječje* u kojemu se kratko naglašava da se ono prije provale Turaka prostiralo i na velikom dijelu Slavonije, nakon čega je povijesni pregled od *Decretuma* Ivana Pergošića preko barokne (Juraj Habelić), do prosvjetiteljske književnosti (Tituš Brezovački). Također, književnost nekih drugih razdoblja kao da ne postoji. Kao reprezentativni primjeri kajkavskog narječja stoje ulomci iz Habelićeva djela *Pervi otca našega Adama greh* te Brezovačkove drame *Matijaš grabancijaš dijak*. Osim ispisivanja glagolskih oblika, učenici moraju usporediti kajkavske oblike sa suvremenim jezikom te zaključiti po čemu se sustav padežnih oblika i glagolskih oblika u tekstovima razlikuje od suvremenoga standardnoga jezika. Nakon toga slijedi tablični prikaz „nekih morfoloških značajki kajkavskoga narječja“. Na kraju je podnaslov *Štokavsko narječje*. Započinje naglašavanjem njegove suvremenosti: „Štokavsko narječje danas je najraširenije hrvatsko narječje i osnovica je hrvatskom standardnom jeziku. Njegova današnja rasprostranjenost rezultat je kretanja štokavskog stanovništva zbog povijesnih zbivanja (turska osvajanja i sl.).¹⁷ Slijede dva odlomaka na štokavskom narječju: ulomak prologa iz Držićeva *Skupa* te odlomak iz *Razgovora ugodnog naroda slovinskoga* Andrije Kačića Miošića. Učenici imaju zadatak da odlomke prepisu u bilježnicu, a zatim ih prevedu na standardni jezik i izdvajaju osobitosti. Zanimljivo, udžbenik na kraju ove cjeline

¹⁵ Dujmović-Markusi, Dragica. 2003. *Fon-fon 2*. Udžbenik hrvatskoga jezika za drugi razred gimnazije. Profil. Zagreb.

¹⁶ (*ibid.*: 126).

¹⁷ (*ibid.*: 132).

ne nudi tablicu „neke morfološke osobitosti štokavskog narječja“, kao što je bio slučaj pri obradi čakavskog i kajkavskog narječja.

Iz navedenog se može zaključiti da je učenicima jedno naslovljeno, a drugo prezentirano. Autorica je naslovom cjeline *Hrvatska narječja* i podnaslovima poručila da će se gradivo pod naslovom *Glavne značajke oblikotvornog ustrojstva* odnositi na narječja općenito, ali se gradivo svodi na djelomično prepričavanje književno-umjetničkih ostvaraja i nabrojavanje autora te se to prezentira pod obradu hrvatskih narječja, a oblikotvorno ustrojstvo učenici pronalaze isključivo prema tekstovima starije hrvatske književnosti, a ne primjerima suvremenog govora ili barem suvremenijeg teksta. Namjera da se govori o prvim zapisima ili književnim djelima na nekom od govora kajkavskoga ili bilo kojega drugoga narječja, trebala bi biti naznačena, barem u naslovu razdvojena od proučavanja kajkavskoga narječja kao jezika samog.

Drugi je problem što za štokavsko narječje tabličnog prikaza oblikotvornih ustrojstava uopće nema, već se pretpostavlja da to učenici sami znaju. Budući da štokavsko narječje nije istovjetno sa standardnim jezikom, trebalo bi se obrađivati na jednak način kao i ostala narječja, kakav god on bio, a ne da se pretpostavlja da ga se poznaje ili treba poznavati više nego neko drugo narječje.

Hrvatska narječja

Josip Lisac, u knjizi *Hrvatski dijalekti i jezična povijest*, navodi: „Hrvatski organski idiomi na slavenskom jugu približno od 9. stoljeća pripadaju jednom od slavenskih jezika, tj. jednom od potomaka praslavenskoga jezika, i to onom što se u znanosti obično zvao hrvatskosrpskim ili srpskohrvatskim, a vrlo se prikladno u posljednje doba počinje nazivati i središnjim južnoslavenskim jezičnim dijasistemom, dakle dijasistemom dijalekata smještenim između slovenskoga jezika na sjeverozapadu te bugarskoga i makedonskoga na jugoistoku. (...) Povijest toga jezičnoga dijasistema u lingvistici je na različite načine obrađivana i tumačena, pri čemu je česta podjela na tri razdoblja, ali uz manje ili veće razlike u vremenskom određivanju etapa u razvoju.“¹⁸ Prema Lisacu, prvo razdoblje karakterizira gubljenje opozicije između prednjih i ne prednjih vokala, gubljenje nazalnosti te nastavak *-ga* koji se u G jednine pridjeva i zamjenica javlja na području zapadnojužnoslavenskog dijasistema, a traje otprilike do kraja 12. stoljeća. Drugo razdoblje označava dijalekatska diferencijacija i formiranje dijalekata, od kojih neki postoje i danas. Trajalo je od kraja 12. do

¹⁸ (Lisac 1996: 9).

kraja 15. stoljeća. Treće razdoblje traje od kraja 15. stoljeća do danas, a označile su ga migracije i novoštokavske inovacije.“

Prema *Hrvatskome leksikonu*¹⁹ na području Republike Hrvatske govore se dijalekti triju hrvatskih narječja, pri čemu se narječja definiraju kao dijalektalne skupine. Navodi se kako je zastupljeno šest kajkavskih i šest čakavskih dijalekata, kao i šest od sedam štokavskih. „Kajkavsko, čakavsko i štokavsko narječje razlikuju se na svim jezičnim razinama, tj. fonološkoj, morfološkoj, tvorbenoj, sintaktičkoj i rječničkoj, s time da su na svakoj razini zastupani i arhaizmi i inovacije specifični za pojedino narječje.“²⁰ Prema *Hrvatskome leksikonu*, kajkavskim su dijalektima kao cjelini najrodniji čakavski dijalekti, što se obrazlaže specifičnom deklinacijom suprotstavljenom i slovenskoj i štokavskoj deklinaciji. Navodi se zatim da se zbog zajedničke zamjenice *kaj* može učiniti kao da je veća sličnost sa slovenskim dijalektima.

U ovom se diplomskom radu navedene definicije neće osporavati ni mijenjati, ali će se pozornost skrenuti na činjenicu kako ovakvo opisivanje i definiranje narječja potencira da se ona shvaćaju kao homogene cjeline, kao prostori sa toliko sličnim jezičnim značajkama da se o razlikama govori samo u odnosu na neko drugo narječje. Drugim riječima, narječja su u literaturi predstavljena kao tri jezika ili govora i ostavljena je mogućnost stvaranja predodžbe kako kajkavski (ili štokavski ili čakavski) dijalekti imaju svoju jednu zajedničku deklinaciju koja se ne razlikuje unutar samog narječja, već je predstavljena kao sredstvo distinkcije s obzirom na neko drugo narječje. Uvijek se govori o „narječjima kao cjelini“ pa onda i ne čudi da ih ljudi tako i percipiraju. Nije stoga neobično čuti pokušaje „oponašanja Zagoraca“, a da se pri tome koriste vokali i deklinacije zastupljenije na nekom posve drugom kajkavskom području. Najčešće je riječ o pretjeranom otvaranju ili zatvaranju vokala te zaključku da svi kajkavski govori u deklinaciji ne razlikuju živo od neživog. Hrvatski leksikon navodi da se kajkavsko, čakavsko i štokavsko narječje razlikuju na svim jezičnim razinama (fonološkoj, morfološkoj, tvorbenoj, sintaktičkoj i rječničkoj) te da su na svakoj razini zastupani arhaizmi i inovacije specifični za pojedino narječje, no ne naglašava da se svako od narječja na svim tim razinama razlikuje unutar sebe samoga.

¹⁹ *Hrvatski leksikon* (2). 1997. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Zagreb. 155-156. str.

²⁰ *ibid.*

Kajkavsko narječje

Lončarić²¹ navodi da se o kajkavštini kao formiranoj jezičnoj cjelini sa sigurnošću može govoriti od 10. stoljeća te da se ona tada nije odvojila od slovenskoga jezika (Ramovš) niti od šćakavštine (Popović), već se je izdvojila iz zapadnoga južnoslavenskoga prajezika i ostala u njegovu istočnome dijelu kao dio srednjejužnoslavenskoga jezika. Lončarić²² navodi da kajkavštinu kao cjelinu karakterizira posebna akcentuacija, poseban prozodijski sustav s metatonijskim ili novim praslavenskim kajkavskim cirkumfleksom u osnovi, koji je odvaja od druga dva hrvatska narječja. Navodi također da se ta akcentuacija formirala u 10. stoljeću i da se time kajkavština odvojila od ostaloga dijela hrvatskoga jezika kao posebna jezično-teritorijalna jedinica. Iako skreće pozornost i na razlike unutar narječja samog, zaustavlja se na razini dijalekata: „Tadašnja tzv. osnovna hrvatska akcentuacija kasnije se različito razvijala u pojedinim dijelovima kajkavštine, stvarajući tako dijalektalne razlike unutar nje i formirajući dijalekte“.

Budući da jedan dijalekt čini više mjesnih govora, a mjesni se govori međusobno razlikuju, valja osvijestiti kako svrstavanje govora u pojedine skupine ne smije podrazumijevati njihovu veliku sličnost, već samo zajedničke elemente koji omogućuju kategoriziranje u svrhu lakšeg proučavanja i usustavljanja.

Zbog velikih seoba izazvanih turskom invazijom u razdoblju od 15. do 17. stoljeća, današnji se raspored dijalektalnih skupina veoma razlikuje od srednjovjekovnoga. „Kajkavski su i osobito čakavski dijalekti izgubili mnogo terena u korist štokavskih, a i razmještaj dijalekata u okviru pojedinih skupina, osobito štokavske, veoma je različit od prvotnoga.“²³

Lončarić je prema prozodijskim kriterijima kajkavsko narječje podijelio na 15 dijalekata: *središnjozagorski, samoborski, varaždinsko-ludbreški, međimurski, gornjosutlanski, plješivičko-prigorski, turopoljski, vukomeričko-pokupski, donjolonjski, sjevernomoslavački, gornjolonjski, glogovničko-bilogorski, (virovsko)podravski, goranski (goranskokotarški), donjosutlanski*. Karta prikazuje njihov raspored.

²¹ (usp. Lončarić 2005: 15).

²² (Lončarić 2005: 109).

²³ (HL (2) 1997: 155).

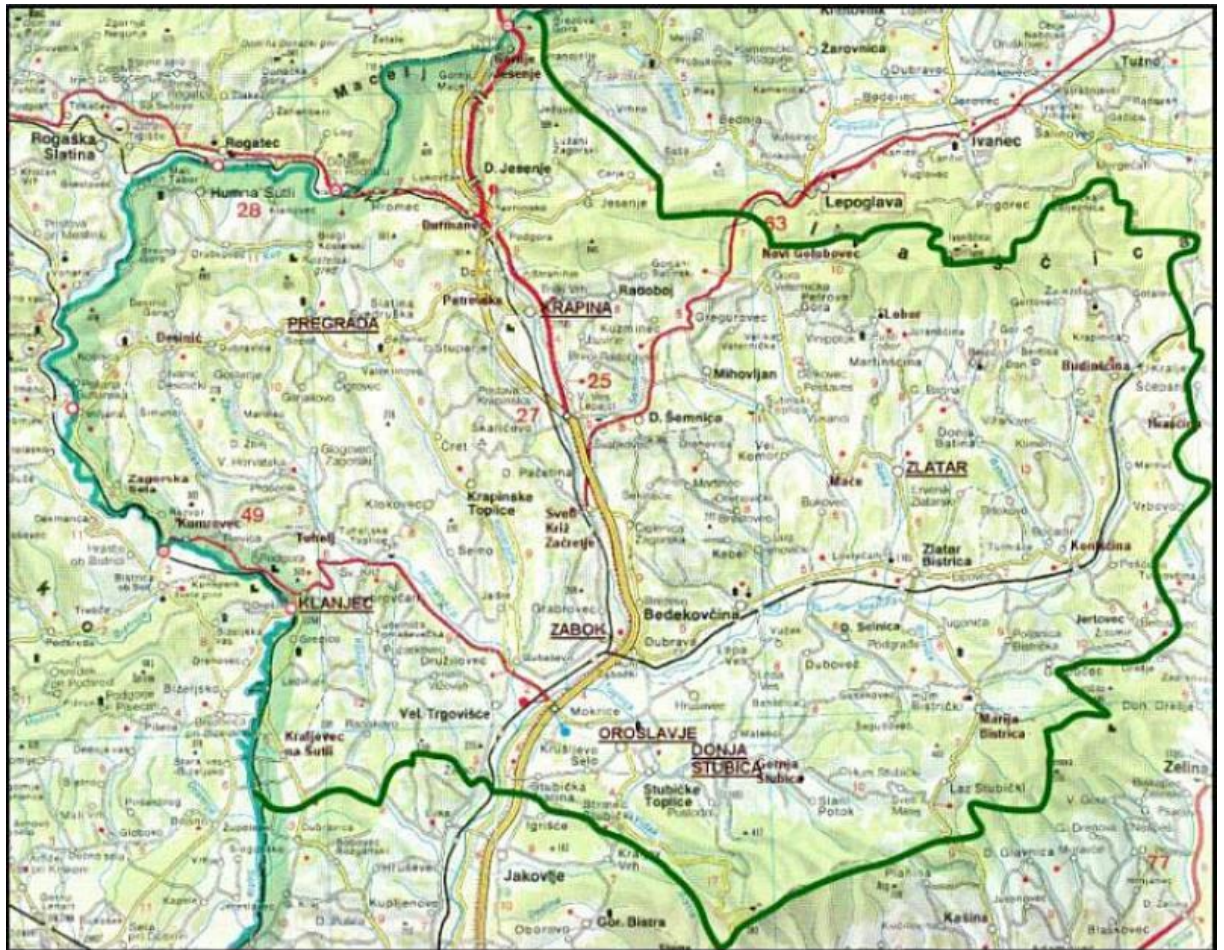

Slika 1. Karta kajkavskog narječja

Hrvatsko zagorje

Hrvatsko zagorje je kulturno-povijesna i geografska regija smještena na sjeverozapadu Republike Hrvatske. Geografski se smjestilo između Medvednice, Kalnika, rijeka Drave, Sutle i Save. „Za razliku od geografskih odrednica, kulturno-povijesne i društvene odrednice bile su podložne promjenama, zbog čega je pojam Zagorje u različitim razdobljima označavao ponešto različit prostor.“²⁴ Osim Krapinsko-zagorske županije, koju obuhvaća u cijelosti, Zagorju pripada i dio Varaždinske te Zagrebačke županije.

²⁴ Fureš, Rajko; Poljanec, Vladimir; Balagović, Ivica. 2009. *Hrvatsko zagorje u slici i riječi*. Stanek. Varaždin. 2. str.

Slika 2. Karta Hrvatskog zagorja

Govori korišteni u ovoj analizi snimljeni su na različitim, međusobno udaljenim dijelovima Krapinsko-zagorske županije. Udaljenost između Gornjaka i Laza iznosi 25,9 km, između Laza Stubičkog i Kozjaka Začreetskog 31,6 km, a između Kozjaka Začreetskog i Gornjaka 37 km. Jezične razlike postoje i na manje udaljenim područjima, no što je neko mjesto udaljenije od drugog, to su jezične razlike među govorima veće i reprezentativnije.

Kozjak Začrečki je naselje u sastavu Općine Sveti Križ Začretje. Do 1900. godine naselje je iskazivano pod imenom Kozjak. Prema popisu stanovništva iz 2001. godine imalo je 250 stanovnika. Naselje Gornjaki u sastavu je Općine Hrašćina, a 2001. godine imalo je 159 stanovnika te 49 obiteljskih kućanstava. Laz Stubički je naselje u sastavu Općine Marija Bistrica, a prema popisu stanovništva iz 2001. godine imalo je 87 obiteljskih kućanstava te 292 stanovnika.

Slijedi analiza kozjačkog govora za koju će biti korištena „Priča o Crvenkapice“.

„Priča o Crvenkapice“

/0.00/ Bila jénput jéna púcka téra je stálne nòsila crvenu kápu. Záte su ju názvalji Crvenkápicá. Žívela je z mámu téru je jáke imjela rád, jáke ju je puštivala i stálne ju je puslúšala. Jédnuga dana, máma je njú póslala da préjde x pòsjet k betéžne Báke, téra je žívela na drugom kraju fuste. Rekla joj je máma da se putem ne ukréće niti da se zaustâvlja. Púcka si je x rúke zéla málu šíbnatu košáru x teru joj je máma správilá mále domačéga kruxa, mále kuxane šunke, bile je tuj i paradájza, čvréke i lúka. Púcka je krénula i baš je bila vésela dok je bejžala po fúste. Nije je bile ni na kraju pámeti da se tám iza drijeva skriva strášni vúk i da kuje ópaki plân. Odjénput je čúla kak ju nešči zòve: „Ej, Crvenkápicá!“ Ona je stala, ókrenula se, i skužila je Vúka. Zmislila se ke joj je máma rékla, ali zdej je bile prekésne već. „Crvenkápicá, náberi mále rojžic báke!“ – Velji joj Vuk. Ispočetka je mále razmišljála, álji si je míslila ónda da Vúk ima stvarne práf, i da bi se bake jáke dopále kad bi je rojžice donésla. I tak je ona puslúhnula Vuka i počela je brati ruože. Pa ju ónda vuk ópet pita: „A kám si se xpútila tak sama po fúste?“ A Crvenkápicá véljī: „Idem h pòsjet svoje Báke, ona ti živi x kóljibe na kráju fúste. Jáke je već stára i nič némre. Jáke joj bu dráge kad me bu vidla. Báš joj nòsim i néke hrane ke se bu ókriepila. Náte véljī vuk, sáv srečen ké je dōznál one ké je štel:“ Dòbre, dijete, sáme ti béri rojžice, ja muoram íti dalje!“ „Sréčen ti put, Vúk!“ - Véljī Crvenkápicá. Nije je bile ni na kráju pámeti da ju je Vuk zaprave nadmūdril i da joj je réked da bere ruože sáme ké bi ju zadřžal i dóbil na vrémenu. Odbiežal je brze Vuk x bákinu kóljibu i puojel je Báu. Na glavu si je dél njezinu kápu za spati, na nuos si je nateknul bakine náočale i legel si je x njezin krévet. Táki je, po cájtu, došla Crvenkápicá, pribljížila se bákinom krévetu, ali néke je ję bile čúdne pa pita ona: „Báka, Báka, zake imaš ti tak véljike vuhe? A Vuk, to jest, Báka véljī: „Zate da te bólje čujem! „A, Báka, Báka, zake imaš tak véljike zube?“ – „Zate da te mórem bólje pojésti!“ I pōjel je Vuk Crvenkápicu.

Pòslje pár minút se od někud sáme stvóril lōvéc. Videl je da x Bákiné koljibe nema Báke i mám je prepóznal vúka. Skužil je i da vúk ima jáke véljiki třbúh pa je znál odmah ké se dogodile i vuka je vūdril po glave z létvu. Vuk se onesvjestil, a lōvéc mu je raspáral třbúh, i z njega su skočile Báka i Crvenkápicá. Sva sreča, još su bile žíve. Onda je lōvéc vukov třbúh napúnil s kamienjem i zāšil ga. Kad se vuk zbúdil, bil je jáke, jáke žéjen. Onak sáv kak je bil ošamúčen, zaputil se on prema zdencu ke je bíl bljizu. Ali kad je štel prijéjti kantu, njégov třbúh, teri je bíl puni kamienja ga je prevágnul i Vuk je ópal x zdénc. Več nigdar nije zišel, a Crvenkápicá je mirne móglá šętati se po fúste. /3.35

Fonološke karakteristike kozjačkoga govora

U kozjačkome govoru refleks jata je mješovit. To se može zaključiti iz toga što se u različitim primjerima javlja različit refleks: u riječima *živela*, *srećen*, refleks jata jest zatvoreno e (e); u *okriepila i kamienjem* diftong *ie*. U riječima *pojesti* i *onesvjestil* javlja se *je*. U tekstu se ne javlja ikavski refleks jata.

Osobito su brojne fonološke neutralizacije u vokalizmu. Riječi koje bi u standardnome jeziku završavale na *o*, ovdje završavaju na *e*, do neutralizacije dolazi i između vokala *o* i *u* te rjeđe do zatvaranja glasa *o* na mjestu na kojemu se u standardnome jeziku nalazi „obično“ *o*. One ne znače potpunu odsutnost nekog od glasova, već njihovu zamjenu na određenome položaju. Tako će se neutralizacija *o:e* u ovome govoru događati isključivo na kraju riječi: *stalne*, *zate*, *jake*, *male*, *bile*, *prekesne*, *dopale*, *drage*, *zaprave*, *brze*, *čudne*, *same*, *dogodile*, *mirne*, *stvarne*, itd. Do neutralizacije *o:u* dolazi u nenaglašenom slogu: *ukreče*, *puštivala*, *puslušala*, *jednuga*. Pronađen je jedan primjer neutralizacije *o:ɔ*, *jednoga*.

U odnosu na standardni jezik, vokalski je trokut stoga nešto širi te se u njemu nalaze: *a*, *a*, *e*, *e*, *e*, *i*, *o*, *ɔ*, *u* te diftonzi *ie*, *uo*.

Refleks stražnjeg nazala (*ɔ*) i slogotvornog *l* u ovome se govoru izjednačio u glas *u* što je vidljivo iz sljedećih primjera: *putem* (pɔt > put), *vuk* (vɫɤk > vuk).

Slogotvorno *r* čuva se samostalno, tj. uz poluglas šva (əɾ) i u suglasničkom skupu *cr*: *trbuh*, *Crvenkapica*, *crven*²⁵. Na kraju riječi dolazi do neutralizacije opreke između zvučnih i bezvučnih fonema te se umjesto njih ostvaruju bezvučni šumnici. Jedan od takvih primjera jest riječ *rad*, koja se u tekstu ostvaruje kao *rat*, a zapravo je dio sintagme „imati rada“ koja znači „voljeti“. Na kraju riječi, sonant *v* ponaša se kao opstruent te se zamjenjuje svojim bezvučnim parnjakom *f*. Primjer za to pronalazim u riječi *praf*. Ovdje je također riječ o svezi riječi koja se, kao i prethodni primjer, javlja uz glagol *imati*. Dakle, *imati rada* ili *imati rat*, *imati praf*. Zanimljivo je da govornici, žele li izraziti suprotno značenje, neće promijeniti prilog koji dolazi uz glagol *imati*, kao što bi se to dogodilo u standardnom primjeru *imati krivo*, nego će taj prilog ostati jednak, a *imati* će prijeći u *nemati* (*imati rat* > *nemati rat*, *imati praf* > *nemati praf*, a ne **imati krij*)²⁶.

²⁵ U govoru se može čuti i oblik *črljeni*.

²⁶ U tekstu o Crvenkapici ovo su jedini primjeri ovakvih konstrukcija. Sintagma *imati praf* u svakodnevnoj je komunikaciji izuzetno česta, bez obzira na dob govornika. Konstrukcija *praf mu budi* na tom području nije uobičajena, govornica je ne koristi. Sintagma *imati rada* ili *imati rat* još uvijek se koristi, ali je češća kod starijih govornika.

Glas *h* osobito je dobro očuvan. Javlja se na početku riječi (*hrane*), na sredini riječi (*posluhnula*), na kraju riječi (*trbuh*), kao prefiks (*hputila*), ali i kao najčešći prijedlog (*h posjet*, *h teru*, *h ruke*, *h krevet*).

Opreka između *č* i *ć* ne postoji. Govornici su te opreke svjesni samo u pismu. U izgovoru koriste glas *ć*. On se javlja samostalno i u suglasničkom skupu *šč*: *nešći*.

U ovome se govoru čuva i završno *l* i završno *m* (*doznan*, *odbiježal*, *puojel*, *nateknul*, *legel*, *vudril*, *zašil*; *muoram*, *nosim*, *morem*). U primjeru *morem* vidljiv je i rotacizam.

U tekstu su pronađeni primjeri fonologizacije palatalnih elemenata s anticipacijom glasa *j*. U umanjenicama je, ispred palatalnog glasa *ž*, umetnut glas *j*: *rojžic*, *rojžice*. Da je tako samo u umanjenicama pokazuju primjeri: *rože*, *ruože*. Sličan rezultat javlja se i u primjeru *bejžala*, no budući da se ovakav oblik javlja i u govorima u kojima prototipno nema takvog umetanja glasa *j*, te budući da je do promjene došlo na mjestu jata, može se zaključiti da je ovdje ipak riječ o metatezi. Kada se glas *l* nađe u poziciji ispred glasa *i*, dolazi do umekšavanja glasa *l* i on prelazi u *l̥*: *nazvali*, *veļi*, *koļibu*, *približila*, *veļike*, *blizu*. U primjeru *z letvu* do palatalizacije nije došlo.²⁷ U primjeru *srečen* vidljiva je jotacija kakva se u standardnom jeziku javlja samo u obliku *sreća*. U domeni suglasničkih skupova može se pronaći zamjena *ht > št* (*štela*) te pojednostavljivanje suglasničkih skupina: *vz > z* (*zela*), *št > t* (*tera*).

Morfološka analiza kozjačkog govora

Prema Lončariću²⁸, razvoj kajkavske morfologije doveo je do pojednostavljivanja praslavenskoga stanja, i to s obzirom na postojanje morfoloških kategorija i na sredstva kojima se kategorije izražavaju. Također se navodi da glavninu kajkavskog narječja karakteriziraju inovacije: gubitak dvojine, smanjenje broja tipova deklinacija, gubitak vokativa, komparativni sufiks *-(e)š-*, gubitak nesloženih preteritalnih vremena te jedan futur s *biti*. Čuvanje starog stanja odnosi se na supin te posebne oblike za DLI u množini.

U nastavku rada prikazat će se morfološke karakteristike mjesnog govora Kozjaka Začretskog. Za analizu će se također koristiti „Priča o Crvenkapice“.

Nepostojanje vokativa kao posebne gramatičke kategorije, tj. njegovo izjednačavanje s nominativom, vidljivo je i u ovom govoru te se uklapa u općenite karakteristike kajkavskog narječja: „Crvenkapica, naberi male rojžic Bake!“, „Srečen ti put, Vuk!“²⁹

²⁷ Ispred zatvorenog *e* (*e*) u govoru do palatalizacije ipak dolazi, npr. u *lžete* (ljetu).

²⁸(Lončarić 1996 : 97).

²⁹ Usp. „Zate su ju nazvali Crvenkapica.“, „Odbiježal je brze Vuk h bakinu koljibu i puojel je Baku.“

Morfološka razlika za živo i neživo je vidljiva; akuzativ jednine muškoga roda se kod imenica koje označavaju nešto živo izjednačio s genitivom, a akuzativ jednine muškog roda za imenice koje znače nešto neživo izjednačio se s nominativom jednine: *kuje opaki plan, pusluhnula Vuka*.

Dativ i lokativ nastavke preuzimaju s obzirom na to kojeg su imenice roda. Imenice ženskoga roda e-deklinacije u dativu i lokativu jednine imaju nastavak *-e*, dakle došlo je do izjednačavanja prema nepalatalnim osnovama. Pridjev se slaže s imenicom: *betežne Bake, h bakine koljibe*. Imenice muškoga i srednjega roda imaju nastavak *-u* koji je podrijetlom iz praslavenske u-sklonidbe za imenice muškoga roda: *na kraju pameti, prema zdencu, na vremenu*.

Akuzativ jednine imenica ženskoga roda također ima nastavak *-u*, ali on je podrijetlom iz praslavenskog nastavka *-q*: *na glavu, h bakinu koljibu, kapu za spati*. Instrumental imenica ženskoga roda ima jednak nastavak, iz čega je vidljivo da se čuva staro govorno stanje: *z mamu, z letvu*. Instrumental imenica muškog roda u tekstu nije pronađen, a instrumental imenice srednjeg roda glasi *kamienjem*. Akuzativ množine imenica ženskoga roda izjednačio se s nominativom množine: *brati rože, bakine naočale*, a tako je i u standardnome jeziku. U genitivu množine ženskog roda javlja se nulti morfem (\emptyset), *male rožic*.

Zanimljivi su sljedeći oblici: *veljike vuhe* i *veljike zube*. Budući da se radi o imenici muškog roda, nastavak za akuzativ množine u primjeru *veljike zube* nije neobičan, no budući da je u primjeru *veljike vuhe* došlo do nastavka *-e* umjesto očekivanog nastavka *-a*, može se zaključiti da je riječ o slabljenju kategorije srednjeg roda u množini, tj. izjednačavanja sa ženskim rodom.

Usporedna analiza kozjačkog, lazenjačkog i gornjačkog govora

Priložena tablica prikazuje kako se u kojem govoru ostvaruje određena rečenica. Kazivačima je pročitana rečenica na standardnome jeziku, a oni su je tada ponovili istovremeno je prevodeći na svoj mjesni govor.

standardni jezik	Marko: Gornjaki	Ivan: Laz Stubički	Maja: Kozjak
Vani je hladno, sve je bijelo i prekriveno snijegom.	Vüne je zīma, sę je blele i pękrite snęgom.	Váne je zīma, sę je bījelę i prekrivene snęgem.	Váne je zīmá, se je bījele i prekrivene snęgem.
Ljudi oblače tople džempere, zimske hlače i kapute.	Ljudi ublačīju tuople svītre, zīmske lače i kapute.	Ljudi oblčīju tóple Žempere, zīmske lače i kapute.	Ljudi oblačīju tóple Žempere, zīmske xláče i kapūte.

Na noge stavljaju čizme.	Na nôge obuvaju škornje.	Na nôge mećeju čizme.	Na nôge mećeju čizme.
Što je to što djecu jako veseli?	Koj je to koj dècu fèjst veselī?	Koj je tó koj dècu jake veselī.	Ke je te ke dècu jake veselī.
Ako čovjek preskoči ručak, do večere je gladan.	Ak čòvek preskòči òbed, do večèrje je glâden.	Ak čòvek preskòči òbed, du večère je glâden.	Ak čòvek preskòči òbed, do večère je lāčèn.
Najviše volim pileće batke s krumpirom i zelenu salatu s octom.	Nájviše vòlim čúčekove bóce s krumpījerom i zelènu šalātu z òctem.	Nájviše vòlim pileće bātke (bace) s krumpīrem i zelènu šalātu s òctem.	Nājvèč vòljim pileće bātke s krumpījerem i zelènu šalātu z òctem.
Nedjeljom se ide na misu.	Nedèlju se ide k mèše.	V nedèlu se ide na mèjšu. (Vèlika i Mala máša)	X nedèlju se ide na mèšu.
Govorio mi je o njoj i pokazao mi njezinu kuću.	Pripovījedal mi je ò nje i pokāzal mi je njezinu xīžu.	Govòril mi je o njè i pokāzal njèzinu xīžu.	Govòril mi je ò nje i pokāzal mi je njèzinu xīžu.
Što radiš sutra navečer?	Kój dijelaš zùtra k večèru?	Kój dijelaš zùtra navečèr?	kè dijelaš zùtra x večèr?
Što si mi to dao?	Kój si mi to dāl?	Kój si mi to dāl?	kè si mi te dāl?
Staza po kojoj hodam veoma je uska.	Stèza po koje hòdim fèjst je vūska.	Stèza po koje hòdim jake je vūska.	Stāza po koje xòdim jake je vūska.
Grmlje mi je poderalo košulju.	Grmlje mi je podrāpale blūzu.	Grmlje mi je podèrale (podrāpale)košulju.	Grmlje mi je zdrāpale košulju.
Susjedova je pšenica odmah pokraj puta.	Susedova je šènica mām kre puta.	Suseduva šenica je òdmah pòkraj pouta.	Sùsedova je šenica òdmah kraj pùtā.
Najgore mi je kad me boli zub ili želudac.	Nájgorše mi je kad me boli zub ili želûdec.	Nájgorše mi je kad me buli zub ili želòudec.	Nájgorše mi je kad me bolji zub ili želûdec.
Lijepo mi je kad sam s prijateljima.	Lijepe mi je dok sam s prijātelji.	Lijepe mi je kad sam s prijātelji.	Ljiepe mi je kad sam s prijāteljima.
Reci mi zašto ne jedeš moj domaći kruh?	Rèći mi zake ne iješ moj domāči krù?	Rèci mi zake ne jèdeš moj dumāči krùx?	Reći mi zake ne iješ moj domāči krùx?
Žedan sam.	Žèjen sam.	Žèjen sam.	Žèjèn sam.
Gdje si?	Gdè si jè?	(G)dè si?	Dè si?
Vozim auto i pjevam	Vòzim auto i popijèvam.	Vòzim auto i pupijevam.	Vòzim auto i popijevam.
Padala je kiša i šuma je bila puna vrganja.	Curel je dèšč i šume su bile pune vrgānjof.	Curel je dèšč i šume su bile pune vrgānjuf.	Pādāl je dèšč i fuste su bile pune vrgānje.
Odveo me je k djevojci koja mi se sviđa.	Otpèljal me je k dèkle/púce šterà/kója mi se dopāda.	Otpèlal me je k dèkle kója mi se sviđa.	Otpèljāl me je k púce kója mi se dopāda.
Svugdje je	Sìgde je lijepe,	Svùgde je	Sìgde je ljtepe

lijepo , ali je doma najljepše.	al je dōma nājlepše.	lijepe, ali je dōma nājlepše.	ali je dōma nājljépše.
Svatko zna nešto, ali svi zajedno znamo mnogo.	Sāki zna něke, a skup znāme pūne.	Svāki zna něke, ali si skupa znāme pūne.	Sāki zna něke, ali si skupa zname pūne.
Hvala ti što si mi šaptala.	Fāla ti kōj si mi šéptala.	Fāla ti kōj si mi šéptala.	Fāla ti kę si mi šáptala.
Ja ću te gledati kroz prozor.	Ja te bŭm ględel kroz ōbluk.	Ja te bŭm ględel /ću te gledęti kroz prozor.	Ja bŭm te gledijela čęz okne.
Šećer je tamo u crnoj kutiji.	Čŭkor je tam v črne kŭtije.	Čŭkur je tam u črne kŭtije (škatŭle).	Šęčer je tam x črne kŭtije.
Sajam je u Hrašćini Trgovišću u četvrtak, a u Zlataru u utorak.	Sēnjof je v Raščine Trgojišču v četrtęk , a v Zlatāru je v tōrk.	Sēmenj je u Hrašćine Trgovišču u četvrtęk a u Zlatāru u ūtorak.	Sājam je x Hrašćine Trgovišču x četrtęk a x Zlatāru je x tōrk.
Ponedjeljkom počinje radni tjedan.	V pondŭjielek počinje rādni tјęden.	Pōnedelkem počne rādni tјęden.	X pōnijeljek pučinje radni tјęden.
Svaku drugu srijedu i petkom idem u gostionicu na piće.)	Sāku drugu srijedu i pętek idem v gostijuonu na pijāču.	Svāku drugu srijedu i pętkom idem u gostionu na piće.	Sāku drugu srijedu i pętek idem x bertiju na pijaču.
Čaša je puna soka.	Kŭpica je puna sōka.	čāša (kupica) je puna sōka.	čāša je pūna sōka.
Bacila mi je loptu.	Hitila mi je lōptu.	Xitila mi je lōptu.	Xitila mi je lōptu.
Volim Piti čaj od bazge.	Vōlim piti čaj od bijezge.	Vōlim piti čaj od bijęzge.	Vōljim piti čaj od bijezge.
Bijelo grožđe mi je finije od crnog.	Bijele gruozdije mi je fineše od črnoga.	Bijele gruozdije mi je finije od črnuga.	Bijele grōžže mi je fineše od črnoga.
Kliješta su u ladici vitrine.	Kliješča su v kīštre od gradēna.	Kliješta su u lādice od vitrine.	Kliješča su x lādice vitrine.
Izvadi odjeću iz ormara.	Zvādi viješ z ormāra.	Snęmi ōdječu iz ōrmara.	Zvādi obljeku z ormārā.
Bačva je u podrumu.	Lāgof je f pīlnice.	Báčva je u pōdrumu.	Báčva je x pōdrumu.
Stavi torbu na leđa.	Dēni tuorbu na plęča.	Dēni tuorbu na leža.	Dēni tuorbu na plęće.
Požuri da ne zakasniš na vlak.	Požuri se da neš zakęsnil na cuk.	Požuri da neš zakęsnil na vlāk.	Požuri da ne zakesniš na cuk.
Imam pun voćnjak jabuka, krušaka i šljiva, breskve nemam.	Imam pun trnōc ruški, jābuki i slív, a bręskvi nęmam.	Imam pun voćnjak jābuk, krŭški, šljív, bręskvi nęmam.	Imam puni vućnjāk jābuk, kruški i šljív, ālji brijeskvi nęmam.
Na djevojci volim vidjeti lijepe nokte.	Na pŭce vōlim videti lijępe nōfte.	Na cŭre ili dękle vōlim videti lijępe nōkte.	Na puci / djevojci vōlim vidjeti lijepe nōkte.
Udario sam se i poplaviо mi je nokat.	Vudril sam se i poplāvel mi je nōvet.	Vŭdril sam se i puplāvel mi je nōket.	Vŭdril sam se i poplāvel mi je nōket.
Za Uskrs bojimo pisanice.	Za Vuzem farbame	Za Uskrs fārbame jajca	Za Uskrs fārbame pisanice.

	jajca/pisāncĕ.	/pisanice.	
Moja kokoš nosi puno jaja.	Mója kókoš neše pune jajec.	Mója kókuš nòsi pune jajec.	Mója kókoš nòsi pune jajec.
Susjedove se kokoši pasu po mojoj oranici.	Susedove se kokúoši páseju po mójje mekóte.	Susedove se kókuši páseju po mójje njive.	Sūsédove se kókoši páseju po mójje njíve.
Na krevetu je crveni jastuk.	Na póstelje je crvĕni vānjkuš.	Na krévetu je črlĕni vānjkuš.	Na krévetu je crveni jástuk.
To je sve što sam ti imao za reći.	To je sĕ kój sam ti ímel za reći.	To je se kój sam ti ímel za reći.	Te je sĕ ke sam ti ímel za reći.

Sintaktička analiza govora

Prema Lončariću³⁰ istraživanje sintakse suvremenih narodnih govora većim se dijelom ograničilo na diferencijalne prikaze s obzirom na književni jezik, a najviše ih je u monografijama o govoru Bednje (Jedvaj), turopoljskih govora (Šojat), ozaljskoga kraja (Težak) te govora Turna i Delnica u Gorskome kotaru (Lisac), a dalje se navodi kako će se u analizi koristiti ta istraživanja i njihovi primjeri. U ovome se diplomskom radu koristio usporedni tablični prikaz rečenica na različitim mjesnim govorima te na standardnome jeziku.

Iz tablice je vidljivo da se sintaksa obrađenih govora u navedenim primjerima ne razlikuje od sintakse standardnoga jezika.

Zaključci usporedne analize

Budući da je prikupljenog materijala mnogo i da su iz priložene tablice razlike u ostvarajima jasno vidljive, iznijet će se nekoliko glavnih zaključaka o fonološkoj i morfološkoj razini govora:

a) Kajkavsko je narječje ime dobilo prema upitno-odnosnoj zamjenici *kaj*, nastaloj od starije zamjenice *ka-ja*. Zanimljivo je da se ta zamjenica, u svim prikupljenim zapisima svih triju govora, uopće ne javlja. Pojavljuju se novije fonološke inačice. Iz navedenih primjera vidljivo je kako kazivač iz Laza i kazivač iz Gornjaka dosljedno upotrebljavaju oblik *koj*, a ne *kaj*. Kazivačica iz Kozjaka umjesto *kaj*, koristi *ke*. Iako se u prikupljenim rečenicama *kaj* uopće ne pojavljuje, to ne znači da govornici tu zamjenicu uopće ne koriste nego da je koriste puno manje, ili u određenim kontekstima koji ovdje nisu bili obuhvaćeni. Moguć je zaključak

³⁰ (Lončarić 1996: 116).

da je do upotrebe zamjenica *koj* i *ke* došlo prirodnim fonološkim razvojem, a da je upotreba zamjenice *kaj* na tim područjima samo rezultat jezičnog posuđivanja ili sociolingvističkih razloga.³¹

b) Govori se razlikuju akcentuacijski, pri čemu se govor Kozjaka osobito ističe zbog prednaglasnih dužina u pojedinim riječima.

c) Ostvaraji prijedloga *u* također su različiti. Kozjački govor ima tendenciju čuvanja glasa *h* te se on javlja i kao prijedlog i kao prefiks, što nije slučaj s ostalim dvama govorima. Naprotiv, u govoru Gornjaka može se primijetiti kako se taj glas na kraju riječi gubi (*kru* umjesto *kruh*), a kao prefiks se koristi glas *v* ili njegov bezvučni parnjak *f*. U lazenjačkom se govoru kao prijedlog koristi glas *u* (*v̥>u).

d) U govoru Kozjaka dolazi do umekšavanja glasa *l* kad se on nađe u poziciji ispred glasa *i* (*aļi, ļiepe, ...*), do čega u drugim dvama govorima ne dolazi. Lazenjački govor u nekim riječima provodi depalatalizaciju (*otpelal, škatula*).

e) Govori se razlikuju leksički. Prema ovom početnom istraživanju govor Gronjaka jest najkonzervativniji. U njemu je sačuvano najviše „starinskih“ riječi, najmanje je podlegao utjecaju štokavizacije (*pilnica, trnac, lagof, kištra*). Lazenjački i kozjački govor leksički su najslabiji, a njihovi su govornici skloniji štokavskim leksemima koji su zatim bilo naglasno, bilo fonološki, prilagođeni njihovom jezičnom sustavu. U ovom su radu prikazani rezultati dobiveni na temelju istraživanja s malim brojem govornika pa se ostavlja mogućnost da bi oni bili drugačiji da je u istraživanju sudjelovao veći broj govornika. U nekim riječima dolazi do pojave „lažnih prijatelja“. Naime, za određene govornike isti leksem ima različito značenje (*vitrina, bačva*).

f) Sva tri govora imaju mješovit refleks jata, no ponekad se razlikuju po distribuciji pojedinih refleksa (*videti – vidjeti*). U sva tri govora leksem *lijepo* ostvaren je kao *lijepe* što potvrđuje da ostvaraj *lepo* nije reprezentativna zagorska riječ, već da je takva tvrdnja stereotip. Više o tome rečeno je na početku rada.

g) Vokalski je trokut je jednak, no na određenom se mjestu pojavljuju različiti glasovi.

h) Sva tri govora čuvaju završno *l*.

i) Glas *ʒ* pojavljuje se samo u Lazenjačkom govoru (*bijeʒge*).

³¹ U nekim se govorima zamjenica mijenja ovisno o naglasku ili riječi koja iza nje dolazi. Usp. *Kaj radiš?* i *Koj dijelaš?*, a ne *Koj radiš?* i *Kaj dijelaš?* Ove rečenice u nekim govorima (Zlatar Bistrica, Laz...) funkcioniraju kao neraščlanjive sintagme.

Kako bi se dobio bolji dojam o tome kako izgleda „lazenjački“, a kako „gornjački“ govor, priloženi su zapisi vezanog govora te kratki komentari o njima.

Gornjaki: priča 1.

/0.00/ Prošle pròljeće smę sádili mláde trse v gorica i nòrmalne, cijeli dan sme pìli po malu: ja, šogor i muoj stári. I, ónda se trébale iti díme, čez Trgojišće. A góre nije nigda policiję. Níkuga nije bile stra sešti za volan, pak sam za volán seł jâ. I došel sam do Trgojišća i góre su me stávili policâjci. I ónda sam muoral pũxati i onda sam im napũxal jén-šejeset. I únda su mi óni lijepe zełi vòzačku na ósam dáni i ja sam tak óstal bez vòzačke. /0.32/

Gornjaki: priča 2.

/0.00/ Kád mi dóma imame kolñje ne dijelame same kermenatline i ne riježeme męse za snicline³² nek dijelame i čúrke. čúrke se dijelaju od glávin, od plućec i od srca. Se se to skũha, lijepe nariježe na sitne, zmęlje i zmiješa s hajdinu kãšu. A ta hajdina kãša se onda lijepe se to posóli i dene se krv na tuo, koja je prije zmiješana soljũ i to se lijepe spremiješa i tuo se onda nadijeva v črijeva, koja su se prije šćistila od druob. /0.42/ Onda se one muoraju vu vèlikomu kotlu prekhũati, i onda se muoraju zvésiti mále da se ocediju. Nákon tóga se več moreju pumalu i peči ili najbolje ih je deti v škrinju i nákon par dani ih zváditi i pónove ih lijepe peči i ónda su tek najbuolje. /1.01/ Dijelame i kobãse. Kobãsi se dijelaju od flekñja. Znači, flekñje je one męse koj ostãne od krmenátilinof koje ima male špéka násebe. I to se zriježe na sitne komãde, zmęlje, i lijepe se to se spremiješa z bíbrom, s čílijem, s papriku, i lijepe se iste nadene v črijeva i ónda se dene na dím to, pòkle díma se dene sušit da se stęgneju i kad se stęgneju onda se moreju lijepe po četrspeť rězati. /1.37/ Dijelame i čvrćke. To je znači od špéka. Špék se lijepe ogũli, kuoža se odstrani, lijepe se nariježe na kócke i ónda se to lijepe cvri. I od tóga dobĩme mãst koj pokle koristime za pećenje šniclof. /1.53/

Iako se radi o mladome kazivaču, u oba teksta vidljivo je mnoštvo dijalektalnih izraza, što potvrđuje tezu o tome kako je taj govor vrlo konzervativan, u njemu nema mnogo štokavskog utjecaja. U prilog tome ide i način na koji govornik imenuje mjesto u susjedstvu:

³² Govornik je htio reći „šnicline“

Iako je službeni naziv mjesta Hrašćina Trgovišće, govornik umjesto Trgovišće izgovara Trgojišće³³.

Laz: priča 1.

Znači ovo je priča kad sam bil mali, kad sam imel nekih, bume rekli šest-sedem ljet, kad sam išel s dedekem i babcu na njivu, išli sme s traktorem, s Tomavinkovičem, i kak mi imame gore njivu u Klješćine, imame dost veliku njivu. I sat, uz glavnu cestu je mejaš, nisi mogel preko njega s traktorem nek si muoral iti okulu, i muoral si prejšti kraj sporedne ceste, kraj jenoga stoupa ud struje na njivu. I te stoup je bil kakti na njive ud suoseda. A soused je videl da mi ideme s traktorem pu tom kao kumadu njive gde je on smatral da je njeguve, i mam mu je došel priguvârat. A moj dedek je pak guvoril da je to njegov kumad njive. E, i sad je došel sused, počeli su se oni svâditi. Jên guvori ove je njeguva njiva, drugi guvori ove je njeguva. Nikak se nisu mogli duguvuriti. Na kraju su jên i drugi zgrabili baltice i skore su se potoukli ž njimi. Svâdili su se jeno puol vure oko toga čija njiva jê, čiji je tih dva kvadrata njive. Na krâju se nisu mogli nikak duguvuriti, sâki je prešel na svoju stranu. Poslje toga su se srdili još duge na se, jen na druguga. I to je tak završile, više - manje. /1.29/

Laz: priča 2.

/2.13/ Moj poslodâvac, moj gâzda, isto mi je znal neke, neke stvari spumînjati, neke riječi. Récimo, prije kak su zvali „ruda“ ili „kola“ ili one kaj krave su vlijekle i se to. Ja njega poslušam ke to je. Ima tolko stvari tih, tolko riječi za koje zapravo ne znaš kaj su, nemaš pojma opće o čemu on guvori. I sad da to nekumu ideš pričat ko opće nije Zagorec, ko nije iz našega krâja pa i on bi iste bi šokiran, nebi opće znal o čemu je riječ. Koda da pričaš na stranom jêziku. I jédnostavne... to, to mi je žal. /3.12/ Za ove naše, bumo rekli sekire, ima više nazivuf. More se reči „balticâ“, more biti „brdâčâ“, svâšta. Ima kojekakvih nâzivuf, sâme niti ja baš tolke ne znam kolko ih ima. /3.38/ Svâki zaûselak, svâke sêle, svâki krâj ima svoj neki drugačiji, karakteristični govôr. /3.34/

Ostvaraji poput *poslodavac* (umjesto očekivanog ostvaraja *poslodavec*), *drugačiji*, *karakteristični*, mogu se smatrati rezultatom jezičnoga posuđivanja. S druge strane, tekstovi

³³ Budući da u govoru postoji tendencija gubljenja glasa h, puni naziv mjesta govornici obično izgovaraju kao Raščina Trgojišće, ne obazirući se pritom na dugogodišnji službeni naziv mjesta.

obiluju diftongizacijom vokala (soused, stoup, muoral, ...) i fonološkim neutralizacijama vokala: *o:u* (od : **ud**, prigovarat : prig**u**varat, njegov : njeg**u**f, dogovoriti : dug**u**vuriti), *o:e* (nj**ę**guve, sk**õ**re, jednostavne ...) Čuva se stara deklinacija za imenice ženskoga roda, pa je tako u instrumentalu imenice ženskoga roda očuvan nastavak *-u* (baticu). Očuvan je i stari nastavak za lokativ, tako lokativ imenice Kleščina, umjesto Kleščini, glasi Kleščine. U instrumentalu imenica muškoga roda došlo je do izjednačavanja prema palatalnim osnovama (dedekem, Tomavinkovičem). Navedene karakteristike pokazuju kako je govor na fonološko-morfološkoj razini još uvijek dobro očuvan. Zanimljiv je i netipičan ostvaraj upitno-odnosne zamjenice (umjesto očekivanog *koj* javlja se *ke*) te primjer izgubljenog „završnog l“: *on bi iste bi šokiran*. Može se zaključiti da se radi o posuđivanju iz susjednog „stubičkog“ područja.

Zaključak

Kao što se standardni jezik u poučavanju razlikuje od književnosti na standardnome jeziku, tako bi se narječja i njihovi govori u poučavanju trebali jasno odvojiti od na njima napisane književnosti. Također, važno je naglasiti da je jezik u svim svojim domenama „živ“, da se sinkronijski i dijakronijski mijenja. Za proučavanje i poučavanje nužno je znati je li predmet proučavanja suvremeno ili povijesno stanje, pisani ili govoreni izričaj, kako se do informacija dolazi i tko ih daje. Iako pripadaju istome (kajkavskome) narječju, govori Hrvatskoga zagorja razlikuju se na svim jezičnim razinama. Zajednička obilježja omogućuju povezanost na višoj razini, na razini narječja, no svaki od govora teži samoodređenju, po nečemu je različit od ostalih govora narječja kojemu pripada. Čuvanje starih deklinacija i pomalo arhaičan leksik veliko je bogatstvo, kulturno bogatstvo, kojeg ni sami govornici ponekad nisu svjesni. Umjesto da koriste stare izraze, da budu ponosni što su izvorni govornici nekoga govora, da ga promoviraju i upotrebljavaju, mladi često podliježu pritisku stereotipa te čak i u društvu prijatelja nastoje u govor umetnuti što više novoštokavskih elemenata. Umjesto ponosa, nađu li se u nekoj novoj jezičnoj okolini, osjećaju sram i potrebu prilagodbe. Važno je osvijestiti da standardni jezik nije zamjena ni nadogradnja na imanentnu gramatiku zavičajnog govora, već poseban jezik koji se uči kako bi se njime koristilo u određenim prilikama, kako bi se koristio kada je to potrebno, a ne zato da bi se njime zamjenjivao mjesni govor. Mjesni govori nisu nešto čega se treba sramiti, već nešto što treba čuvati i koristiti. Mjesni govori trebaju se shvaćati kao nešto prirodno, suvremeno i svakodnevno, a proučavati i o njima poučavati u svrhu stjecanja novih znanja i kulturnog ili socijalnog približavanja nekome području, a ne prezentirati ih kao „ruralne govore naših

baka“ i time ih označavati kao nešto što je u suvremenom svijetu poželjno samo u svrhu „očuvanja narodne baštine“.

Sažetak

U ovome se radu na primjerima iz novinarskih tekstova pokazalo da među stanovnicima postoji neznanje o razinama vlastita jezika. Kao mogući uzroci krivim predodžbama predstavljeni su načini poučavanja u osnovnim i srednjim školama. U primjerima za pojedina narječja valjalo bi koristiti snimke govora iz različitih područja kako bi se pokazala njihova heterogenost, a ne odlomci iz (izmišljenih ili nesuvremenih) književnih djela kojima nije prikazano stvarno govorno stanje već samo dio hrvatske književnosti. Književno-umjetnički tekstovi su dokazi postojanja književnosti na govorima različitih dijalekata, a ne reprezentativni primjeri narječja. Stručna bi literatura pozornost trebala posvetiti detaljnom definiranju pojmova, imajući na umu da se dijelovi definicije ne smiju „podrazumijevati“, već ih treba jasno naglasiti. Zatim se govorilo o kajkavskom narječju, njegovoj podjeli na dijalekte, a na kraju su predstavljena tri zagorska mjesna govora: kozjački, lazenjački i gornjački. Snimani su i proučavani govori mladih govornika kako bi se dobilo stvarno i suvremeno jezično stanje. Usporedba govora bila je učinjena tako što su govornici različitih govora sa standardnog jezika prevodili iste rečenice, a njihov je spontan govor prikazan uz pomoć ispričane priče ili anegdote. Najviše je pozornosti bilo posvećeno govoru mjesta Kozjak Začretski. Istražila se i opisala fonologija i morfologija toga govora, prikazane su njegove glavne razlike u odnosu na gornjački i lazenjački kajkavski govor te zajedničke crte svih triju govora. Na kraju rada nalaze se primjeri spontanog lazenjačkog i gornjačkog govora. Jedan od ciljeva ovog rada bio je pokazati kako zagorski govori nisu reprezentativan primjer isključive ekavice i da su više od primjera *lepo* i *dete*.

Ključne riječi: hrvatska narječja (croatian dialects), kajkavsko narječje (kajkavian dialect) zagorski govori (The dialect of Hrvatsko zagorje), Kozjak Začretski, Laz Stubički, Gornjaki

Literatura

Dujmović-Markusi, Dragica. 2003. *Fon-fon 2*. Udžbenik hrvatskoga jezika za drugi razred gimnazije. Profil. Zagreb.

Falak, Ines; Puljak, Lucija; Žderić, Jadranka. 1988. *Učim hrvatski 3*. Profil. Zagreb.

Fureš, Rajko; Poljanec, Vladimir; Balagović, Ivica. 2009. *Hrvatsko zagorje u slici i riječi*. Stanek. Varaždin.

Hrvatski leksikon (2). 1997. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Zagreb. 155-156. str.

Lisac, Josip. 1996. *Hrvatski dijalekti i jezična povijest*. Matica hrvatska. Zagreb.

Lončarić, Mijo. 1996. *Kajkavsko narječje*. Školska knjiga. Zagreb. 13. str.

Lončarić, Mijo. 2005. *Kajkaviana & Alia: ogledi o kajkavskim i drugim hrvatskim govorima*. Zrinski d.d. Čakovec.

Lugarić, Zorica; Koharević, Nebojša. 2003. *Hrvatski jezik 5*. Udžbenik za peti razred osnovne škole. Profil. Zagreb.

Lugarić, Zorica; Koharević, Nebojša. 2003. *Hrvatski jezik 5*. Vježbenica za peti razred osnovne škole. Profil. Zagreb.